

Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Том 2

**ПСИХОЛОГІЧНА
ГЕРМЕНЕВТИКА**

Випуск 3

За редакцією Н.В. Чепелевої

Київ – 2005

ББК 74.1

А 43

*Друкується за ухвалою Вченої ради
Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*

Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред.
Н.В. Чепелевої. – К.: Міленіум, 2005. – Т. 2, вип. 3. – 212 с.

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., академік АПН України, доктор психол. наук, професор

Чепелева Н.В., член-кор. АПН України, доктор психол. наук, професор

Балл Г.О., доктор психол. наук, професор

Карамушка Л.М., доктор психол. наук, професор

Машбиць Ю.І., доктор психол. наук

Смульсон М.Л., доктор психол. наук

Титаренко Т.М., доктор психол. наук, професор

Андрієвська В.В., кандидат психол. наук

Тищенко С.П., кандидат психол. наук

У збірнику наукових праць представлені статті співробітників лабораторії когнітивної психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України та лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології АПН України, є яких висвітлюються теоретико-методологічні та прикладні проблеми психологічної герменевтики як напряму досліджень, що вивчає проблеми розуміння та інтерпретації реальності, у тому числі психічної реальності людини, її особистого досвіду. Матеріали збірника базуються на доповідях учасників наукового семінару «Життєвий досвід особистості: минуле, теперішнє, майбутнє», який відбувся у травні 2004 року.

Збірник адресований викладачам психології вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам у галузі практичної психології, науковцям-психологам, іншим фахівцям, що розробляють проблеми розуміння та інтерпретації.

ISBN 966-8063-50

В оформленні обкладинки використана репродукція картини Любові Міненко.

© Інститут психології ім. Г.С. Костюка
АПН України, 2005

© Чепелева Н.В., 2005

© Видавництво «Міленіум», 2005

М.Л. Смульсон	ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ НАПОВНЕННЯ НАРАТИВУ СТАРОСТІ	106
І.О. Ратушний	ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В АВТОНАРАТИВІ СТАРОЇ ЛЮДИНИ	120
О.Е. Духнич	ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЕННОСТІ НАРАТИВНОГО САМОКОНСТИТУІВАННЯ СУБ'ЄКТА	130
І.В. Березко	СТАТУС ІРРАЦІОНАЛЬНОГО В СМЫСЛОВИМ ПРОСТРАНСТВЕ ЛИЧНОСТІ	140
О.М. Шиловська	СІМ'Я ЯК ЧИНИК УСВІДОМЛЕННЯ ВЛАСНОГО ДОСВІДУ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	147
<u>О.М. Назарук</u>	ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТИВНОСТІ МЕТОДОМ НАРАТИВУ	157
Л.А. Лепіхова	ВПЛИВ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ НА СТРАТЕГІЇ ТА РІВНІ ЖИТТЄВИХ ДОМАГАНЬ	169
Б.П. Лазоренко	ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ПРОБЛЕМНОЮ МОЛОДДЮ: ДОМАГАННЯ ТА РЕАЛЬНОСТІ	173
Т.О. Ларіна	ВПЛИВ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЖИТТЄВИХ ДОМАГАНЬ ОСОБИСТОСТІ	181
Л.М. Долгих	РОЛЬ СТАТЕВОРОЛЬОВИХ СТЕРЕОТИПІВ У ФОРМУВАННІ КАР'ЄРНИХ ДОМАГАНЬ МОЛОДІ	187

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТИВНОСТІ МЕТОДОМ НАРАТИВУ

О.М. Назарук

Питання передбачення подальшого розвитку особистості дитини є досить актуальним для фахівців у галузі вікової психології [10, 12, 20]. Виникає необхідність проведення моніторингу за розвитком та формуванням особистості дитини. А це, в свою чергу, вимагає створення компактних експрес-тестів для швидкого отримання об'єктивних діагностичних даних. Особливо важливим це питання постає на етапі вступу дитини до школи, оскільки попередити відхилення у процесі її соціалізації на ранніх етапах краще, ніж вирішувати їх протягом всього шкільного життя.

На думку науковців [3, 7, 9, 14], соціалізація є обов'язковим фактором розвитку особистості (вищих особистісних якостей, свідомості, самосвідомості). При порушенні нормального проходження соціалізації людини, втрати або деформації соціальних функцій відбувається десоціалізація, тобто дезадаптація особистості. Під соціально дезадаптованими розуміють дітей недисциплінованих, педагогічно або соціально занедбаних, важковиховуваних з відхиленням у поведінці, схильних до правопорушень тощо [11, 16].

Вченими називаються різні причини соціальної дезадаптації, які можуть призвести до глибинних змін в смисловій, афективній і когнітивній сферах особистості. Але головною причиною появи «важких» дітей (або соціально дезадаптованих дітей) називають недостатнє засвоєння дітьми позитивного соціального досвіду (Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна). Власне, десоціалізація може призвести до неправильного засвоєння соціального досвіду, а значить і до викривленого світосприйняття, до неадекватного розуміння життя в цілому і подій, які відбуваються в ньому. Суб'єктивне сприймання важливих життєвих подій (в ролі спостерігача або учасника) може впливати на формування життєвої позиції людини (пасивного або активного суб'єкта), а значить і на її здатність самостійно діяти в соціальному просторі. Виходить, що розвиток повноцінної особистості пов'язаний, в першу чергу, з рівнем соціальної адаптації.

Отже, нашою метою була розробка та апробація діагностичного методу доступного для дітей різного шкільного віку, універсального за формою проведення (індивідуальне та/або групове дослідження). Головне, щоб при застосуванні методу нарративу можна було побачити, які за характером значущі переживання (наприклад, позитивні або негативні) інтегруються досліджуваним до особистого досвіду. Крім того, важливо простежити зв'язок між змістом засвоєної важ-

ливої події та успішністю процесу соціалізації дитини. Це дасть можливість ранньої діагностики перешкод або відхилень у проходженні процесу соціалізації, а значить і ранньої корекції розуміння важливих для дитини життєвих подій (асоціальних або соціально прийнятних) та їх наслідків.

Створений метод нарративу дозволяє встановити, який досвід особистістю засвоюється. Як зазначається в літературі [1, 19], «нарративізація свідомості» дозволяє оформити досвід особистості в оповідний модус та продуктивно зі своїм досвідом взаємодіяти. «Семіотизація» особистого досвіду допомагає актуалізувати в смисли враження, переживання, які можуть ставати подіями [4, 17].

Наратив – розповідь суб'єкта (в письмовій або усній формі) про найважливіші події із власного життя на певному відрізку часу, які відтворюють світосприймання та ставлення людини до дійсності [13].

На думку вчених [2, 17], оповідання в формі нарративу, може стати особливо багатим джерелом знання про ті смисли, які люди знаходять в своєму повсякденному житті, крім того, вони схильні впорядковувати свій досвід: спогади про біографічні чи історичні події (навіть повідомлення про сон, хворобу, страх тощо), головним чином у формі нарративу. Розуміння складних контекстів досвіду відбуваються, імовірно, коли суб'єктивні переживання трансформуються в рефлексивні смисли в момент їх означування, розгортання в формі розповіді. У той же час, процеси розуміння – «різноманітні і своєрідні прояви активності особистості, спрямованої на оволодіння навколишньою дійсністю. Тому в них завжди якоюсь мірою виявляється особистість у цілому. У своєму протіканні вони і залежать від ступня її розвитку, від індивідуальних властивостей, що вже склалися у неї» [8; 42]. В літературі зустрічається припущення, що особистісний досвід може бути зафіксований у тексті-нарративі, в якому описані не тільки життєві події людини, а ще її особистісні характеристики: Я-концепція, ціннісні орієнтації, життєві плани і перспективи [18, 21] особливо важливі саме в дитячі роки.

Використання нарративу як методу дослідження особистості обумовлює необхідність визначення критеріїв та ознак, за якими можна було б диференціювати оповідання людей про події за ступенем інтегрованості їх в особистий досвід. Аналіз літератури показав, що для існування нарративу необхідним є: наявність конфлікту (ускладнення) та його розв'язання; «звіт» для оцінки або розв'язання певного питання; наявність дійових осіб і сюжет, який еволюціонує в часі; зміни стану персонажа та ситуації наприкінці оповідання, порівняно з тим, що було на початку; динаміка станів, зовнішніх або внутрішніх, завдяки діяльності персонажів [2, 23, 26].

Інші дослідники [5, 6, 25] зазначають, що в наративі необхідна наявність таких компонентів: орієнтуючий розділ – вказівка на час, місце, дії, персонажів; проблеми або конфлікт – виникнення перепон; оцінка – вияв авторського ставлення до описуваних подій; розв'язання конфлікту – подолання перепон; кода – завершення оповідання та повернення в «тут-і-тепер». Однак, на думку багатьох вчених, дуже рідко можна знайти наратив, в якому дійсно були б наявні усі п'ять частин.

За Є.С. Калмиковою і Е. Менгенталер будь-яке оповідання є наративом, якщо наявні наступні семантичні критерії: а) репрезентація часової послідовності подій; б) будь-які ментальні або фізичні дії актанта; в) ці дії спричиняють певні (на фізичному або ментальному рівні) зміни стану оповідача або його оточення (ситуації, інших дійових осіб); г) дії можуть набирати форми «ускладнення та розв'язання» або «порушення плану»; д) переміщення актанта або інших дійових осіб у просторі та соціальному континуумі; е) чітке вказування на місце та час дії, а також дійових осіб.

У працях інших вчених наратив є засобом організації особистого досвіду [26], що відображає певні внутрішні структури та емоційні стани оповідача [22], [24]. За концепцією Л. Полані, будь-яка розповідь унікальна тому, що її автор в процесі оповіді неминуче презентує певний погляд на світ, пропонуючи слухачеві приймати та поділяти його. Дж. Герхарда та Ч. Стінсон застосовують поняття «пояснення», яке використовується для оцінки будь-якої дії або поведінки персонажу за умов, коли події розвиваються небажаним чином [24]. Виходить, що «пояснення» повинне виявити, яке значення має для суб'єкта певна дія, поведінка або ситуація. У. Квастхоф пропонує розрізняти наративи, в яких сам суб'єкт виступає діячем – активним учасником подій (дійовою особою) та пасивним учасником (спостерігачем). На думку Є.С Калмикової та Е. Мергентайлер, «пояснення» є складовою частиною наративу.

Узагальнюючи наведені вище дослідження, можна стверджувати, що наратив має складно організовану структуру. Тому, досліджуючи наратив як відображення людиною свого особистого досвіду, ми враховували наступні моменти: назва події із власного життя, наявність певного сюжету розповіді, позиція автора як суб'єкта життєдіяльності, різновиди діяльності або активності, присутність інших персонажів в значущій події життя, і головне, авторська оцінка події та її вплив на емоційну сферу.

Дослідження розуміння особистого досвіду здійснювалось методом наративу. Досліджуваними були діти других, п'ятих, сьомих, дев'ятих класів (середніх шкіл №155, №41, №219, №318 м. Києва), юнаки-студенти I-го курсу факультету соціології та психології КНУ

ім. Т.Г. Шевченка, юнаки-засудженні Ковельської та Курязької виховних колоній для неповнолітніх Державного департаменту України з питань виконання покарань. Вивчення ступеня інтегрованості особистого досвіду досліджуваних, шляхом усвідомлення власних важливих подій, здійснювалось через аналіз текстів-нарративів.

В основі *методу нарративу* – письмова розповідь про розуміння значущого переживання, що утворилось в результаті важливої для особистості життєвої події. Інструкція даного методу розроблена таким чином, що за своєю суттю майже однакова для всіх вікових груп.

Так, підліткам та юнакам пропонувалась інструкція, в якій зазначалось: *«Інститут психології ім. Г.С. Костюка проводить дослідження динаміки сприйняття людиною оточуючого світу. Пропонуємо Вам взяти участь у цьому науковому дослідженні. Будь ласка, напишіть розповідь на тему: «Важлива, значуща подія мого життя».*

Інструкція дітям молодшого шкільного віку пропонувалась у наступному вигляді. *«Діти! Зараз, я попрошу Вас написати розповідь на тему: «Важлива, значуща подія мого життя».*

При цьому наукова значущість для дітей цієї вікової категорії не оголошувалась.

Час написання розповіді займав приблизно від 25 до 45 хвилин, однак як час написання, так і обсяг тексту не лімітувались. Методика застосовувалась до групи дітей, але в цьому випадку дітей розташовували окремо, один учень за партою.

Зважаючи на те, що проектується не окремі змісти свідомості, а певні її структурні елементи, які складають різні рівні розуміння особистості існуючої реальності і розуміння себе в цій реальності, розповідь дитини (усна або письмова) про різні аспекти свого особистого досвіду дає можливість з'ясувати особливості усвідомлення нею свого життєвого досвіду. Реалізація цієї мети відбувається через синтезування реальних значних подій у певну нарративну єдність, де існує свій авторський нарративний простір, розкриття якого відбувається завдяки певним смисловим елементам. Нагадаємо, що в даній методиці такими узагальненими смисловими елементами ми визначили (на основі теоретичного аналізу) наступні маркери нарративу: заголовки; наявність певного сюжету розповіді; наявність висновку; різновид активності та діяльності; наявність у автора оповідання позиції суб'єкта; емоційне тло; наявність інших персонажів.

Загальним для проективних методик («Психологічна автобіографія» (О.Ю. Коржова), «Life line» (О.О. Кронік), «Життєвий вибір» (Л.С. Кравченко) тощо) – біографічний самоаналіз досліджуваним свого життя, на основі якого дослідником встановлюються відповідні результати. Людина самостійно виокремлює із безлічі життєвих випадків, ситуацій, моментів (включаючи раннє дитинсь-

тво, недавнє минуле та теперішнє) ті, які стали для неї подіями, а отже, були переломленими нею через власне «Я». Через те, що результати проєкції мали мовну форму вираження (а саме – знакову форму), то ми вважали за можливе реконструювати і глибші пласти самосвідомості (відчуття, образи, емоції тощо). Крім того, в саморозповіді дитина прагне свідомо або несвідомо репрезентувати себе, а отже, в ній проявляються й особистісні характеристики. Тому сміливо можна назвати даний метод проєктивним, бо метод наративу має проєктивну природу.

Оскільки рівень розуміння дитиною свого особистого досвіду пов'язаний із ступенем адаптивності, нами було виокремлено певні особистісні якості, нормальний або високий рівень яких міг свідчити про адаптовану особистість, а низькі показники навпаки – про особистість з порушеннями проходження процесу соціалізації. Ці особистісні якості належать до різних сфер особистості, зокрема, саморегуляція до вольової сфери, тривожність до емоційної сфери, інтелект до когнітивної сфери, які в комплексі характеризують рівень сформованості особистості як соціальної істоти. Зазначенні якості (саморегуляція, ступінь тривожності, рівень інтелекту) найкраще характеризують особистість, бо проявляються як у стосунках з оточуючими, так і в процесі будь-якої діяльності (частіше творчого плану), а також відбиваються на результаті цієї діяльності.

Тому зазначені особистісні якості було обрано для встановлення ступеня зв'язку із маркерами наративу, зокрема, такі як маркер «суб'єктність» із саморегуляцією; маркер «емоційне тло» – зі ступенем тривожності; маркери «заголовок», «сюжет» та «висновок» – з рівнем інтелекту.

Для переведення отриманих методом наративу показників у маркери було розроблено спосіб оцінки наративів. Методика була сконструйована з урахуванням всіх вимог до об'єктивності тестів: надійність; валідність; дискримінативність; використання шкал; наявність нормативних даних. Ми використовували різновид шкал інтервалів, а саме – шкалу відношень. Відрахунок у побудові шкали починався з наявності ознак кожного із семи маркерів наративу. На основі внутрішньогрупових норм для досліджуваних [15] і методів математичної обробки експериментальних результатів було переведено «сирі» оцінки, отримані за методом наративу, у стенові показники. Цей спосіб оцінки саморозповідей однаковий для дитячих наративів та наративів дорослих, але з відповідними нормативами для окремої вікової групи. Наводимо розподіл нормативних показників за віком та за ступенем соціалізації (див. табл. 1)

Таблиця 1

Ступінь соціалізації	Вік	Середнє арифметичне	Стандартне відхилення	Нормативний показник
адаптовані	8 років	M=9	$\delta=1,2$	8-10 балів
неадаптовані	8 років	M=6,15	$\delta=1,18$	5-7 балів
адаптовані	10 років	M=10,16	$\delta=1,2$	9-11 балів
неадаптовані	10 років	M=7,8	$\delta=1,47$	6-9 балів
адаптовані	12 років	M=11	$\delta=1,16$	10-12 балів
неадаптовані	12 років	M=8,7	$\delta=1,4$	7-10 балів
адаптовані	15 років	M=12,4	$\delta=1,5$	11-14 балів
неадаптовані	15 років	M=10	$\delta=1,5$	8-11 балів
адаптовані	17 років	M=11,5	$\delta=1,8$	10-13 балів
неадаптовані	17 років	M=3,14	$\delta=1,1$	2-4 бали

Процес стандартизації методики базувався на ранжуванні якості наративів за їх маркерами. Завдяки зазначеним вище процедурам та математичній обробці емпіричних даних, були надані такі оціночні бали семи параметрам – маркерам наративу.

I. Маркер «*Заголовок*» оцінювався за трибальною системою: 2 бали – наявність заголовка, що якісно відображає зміст наративу; 1 бал – наявність заголовка, що нечітко визначений або не відображає зміст; 0 балів – відсутність заголовка.

II. Маркер «*Сюжет*» оцінювався аналогічно, також за трибальною системою: 2 бали – сюжет чіткий, послідовно й логічно побудований; 1 бал – плутаність сюжетної лінії; 0 балів – відсутність сюжету.

III. Маркер «*Висновок*» також містив трибальну оцінку: 2 бали – висновок чіткий, відповідний до змісту розповіді; 1 бал – висновок сформульований нечітко; 0 балів – відсутність висновків.

- IV. Маркер «*Суб'єктність*» оцінювався за чотирибальною системою: 3 бали – позиція суб'єкта, що була спрямована на позитивне перетворення існуючої ситуації; 2 бали – ціле-спрямована активність з пристосуванням до оточуючого; 1 бал – не виокремлення себе суб'єктом, а злиття з частиною групи; 0 балів – відсутність будь-якої активності.
- V. Маркер «*Діяльність*» оцінювався за трибальною системою: 2 бали – наявна продуктивна діяльність (перетворення навколишнього світу або самовдосконалення); 1 бал – активність спрямована на розваги, відпочинок; 0 балів – асоціально спрямована діяльність.
- VI. Маркер «*Емоційне тло*» містив також трибальну оцінку: 2 бали – позитивне емоційне забарвлення події; 1 бал – негативне емоційне забарвлення події; 0 балів – не згадано про емоційне тло події, або емоційне тло не співпадало зі змістом розповіді.
- VII. Маркер «*Персонажі*» оцінювався за чотирибальною системою: 3 бали – йдеться про взаємодію з оточуючими; 2 бали – наявність в розповіді інших людей, але без взаємодії з ними; 1 бал – відсутність людей в події, але наявна згадка про них або згадка тільки про будь-яку тварину; 0 балів – не містить навіть згадки про інших осіб.

Таким чином, за наявністю цих маркерів можливо прояснити ступінь інтеграції подій до структури особистого досвіду та особливості їх розуміння представниками різних вікових груп. Зміст аналізується в контексті єдності структурних елементів, представлених маркерами наративу. І тільки в комплексі цих елементів та їхніх відношень можна констатувати рівень розуміння образу всієї ситуації, образу того чи іншого персонажа та образу самого автора наративу з його особистісними властивостями. Виходячи із розробленої нами системи оцінки оповідань, теоретично, кожний досліджуваний міг отримати оцінку своєї здатності до інтеграції свого особистого досвіду методом наративу від 0 до 16 балів.

Крім того, було виокремлено три різновиди наративу, що класифікувались залежно від рівня інтегрованості особистого досвіду дитини:

- I. Наративи, які умовно можна назвати «досконалими», оскільки вони відображають високий рівень інтеграції свого особистого досвіду дитиною.
- II. Наративи, які умовно можна назвати «посередніми», оскільки вони відображають середній рівень інтеграції свого особистого досвіду дитиною.

III. Наративи, які умовно можна назвати «недосконалими», оскільки вони відображають низький рівень інтеграції свого особистого досвіду дитиною.

Зазначений розподіл було здійснено на основі означених вище критеріїв – маркерів наративу, за якими ми аналізували саморозповіді. Нагадаємо їх ще раз: заголовок; наявність певного сюжету розповіді; наявність висновку; різновид діяльності або активності; наявність у автора позиції суб'єкта в оповіданні; емоційне тло; наявність інших персонажів.

До першої групи були віднесені наративи, які мали заголовок; чіткий сюжет; висновок; оповідання містило інформацію про певну діяльність, а автор виступав її суб'єктом; загальне емоційне тло розповіді було позитивним (тобто, навіть якщо спочатку й були відображені певні негативні моменти, надалі все закінчувалось добре); в наративі були присутні інші персонажі, з якими автор взаємодіяв.

До другої групи були віднесені наративи, що містили принаймні половину зазначених маркерів або навіть всі, але іншої якості. Наприклад, заголовок не відображав змісту події або був відсутній; сюжет був нечіткий; висновок сформульований розмито; в оповіданні були представлені різновиди активності (але не діяльності), такі, як розваги, спілкування; взаємодія автора наративу з персонажами інколи мала характер підкорення або зовсім не відбувалась; загальне емоційне тло розповіді було негативним (або подія мала неприємне завершення).

До третьої групи були віднесені наративи, які містили менш ніж половину зазначених маркерів. Наприклад, заголовок відсутній; сюжет представлений вкрай недостатньо; висновки відсутні; замість діяльності в оповіданні йдеться про неструктуровану активність; позиція суб'єкта відсутня; загальне емоційне тло – негативне, або інформація про нього взагалі відсутня; з персонажами автор найчастіше не взаємодіє, інколи з ними конфліктує і сперечається, або вони відсутні.

Розглянемо більш докладно систему оцінювання по кожному із зазначених маркерів та наведемо приклади визначення оцінки якості наративу за цими маркерами. Отже, наративи, які набрали велику кількість балів, відображають кращий ступень адаптивності особистості.

Для прикладу наводимо наратив дівчинки-підлітка Інни Д. Її текст містить всі маркери, які свідчать про високий рівень розуміння того, що відбувалось з дівчинкою та навколо неї. Подія, про яку розповідає підліток, відбулась в навчальному закладі і пов'язана з навчальною діяльністю. Також в наративі зображено щирі почуття дівчинки (відповідальність; командна узгодженість дій; відчуття згуртованості), які свідчать про її гарне виховання та вміння взаємодіяти з оточуючими:

«Урок фізкультури.

Сьогодні в мене був дуже веселий та цікавий урок фізкультури. До нас до школи приїхало телебачення і багато вчителів з фізкультури з усієї України.

Нам, дівчатам, було дуже важко грати у футбол і я дуже хвилювалась, бо нас оцінювало журі. На мене лягло велике завдання не підвести наш клас. Було дуже важко тому, що я ніколи не грала у футбол, але я впоралась з цим завданням.

Мені дуже сподобалось і, нами наш класний керівник, я так вважаю, буде пишатись. І ще мені подарували подарунок на згадку про цей веселий день».

В наведеному наративі можна визначити всі маркери, за якими текст віднесено до «досконалих» (I групи): заголовок відповідає змісту події («2» бали за маркером «заголовок»); є сюжетна лінія («2» бали за маркером «сюжет»); наявна активність автора події як суб'єкта («3» бали за маркером «суб'єктність»), яка перекликається з бажанням брати участь у навчальній дисципліні («2» бали за маркером «діяльність»); відбувається її взаємодія з іншими учасниками по команді, однокласниками, вчителями («3» бали за маркером «персонажі»); загальне емоційне тло події – позитивне, сама дівчинка наголошує на приємних враженнях («2» бали за маркером «емоційне тло»); підліток дає оцінку та робить висновки щодо того, що з нею відбувалось («2» бали за маркером «висновок»). Наратив соціально адаптованого автора набрав «16» балів.

Для порівняння наводимо наратив соціально дезадаптованого юнака (засудженого) Олексія Ф.

«За моє життя мені запам'яталось, як я перший раз скоїв злочин і за нього сидів в слідчому ізоляторі майже 1 рік, а потім мене звільнили по Конституційній скаргі. Я коли вийшов, то з рідними відсвяткував своє звільнення з тюрми і сказав рідним, що більше не буду скоювати злочини, але не пройшов і місяць, як я скоїв новий злочин, і тепер за нього відбуваю покарання у вигляді 6 років. І тепер відбуду своє покарання і більше не буду старатися сюди попадати».

На відміну від попереднього, у даному наративі не всі маркери наявні або не визначені: відсутній заголовок і позиції як суб'єкта життя та діяльності («0» балів за маркерами «заголовок» та «суб'єктність»); сюжет представлений недостатньо («1» бал за маркером «сюжет»); замість діяльності, яка розвиває людину як особистість, в оповіданні йдеться про асоціальну злочинну поведінку («0» балів за маркером «діяльність»); взаємодії з іншими учасниками події не відбувається,

але про них згадується («1» бал за маркером «персонажі»); загальне емоційне тло події – негативне («1» бал за маркером «емоційне тло»); юнак робить оцінку та певні висновки щодо власних вчинків, але його вчинки не співпадають з його висновками («1» бал за маркером «висновок»). Загальну кількість балів, за якими текст віднесено до «недосконалих» наративів (III групи), набрав «4» бали.

Отже, аналіз розуміння соціально адаптованими досліджуваними (дітьми молодшого шкільного віку) та соціально неадаптованими досліджуваними (засудженими-юнаками) подій свого життя, що відображались у наративах, свідчить про різницю у сприйманні реальних обставин подій і про різницю ступеня інтеграції цих подій до структури особистого досвіду.

Таким чином, визначені нами нормативи дають можливість стандартизувати результати за методом наративу. Можливість порівняння отриманих результатів обстеження конкретної методики з визначеними нами нормативними показниками свідчать про діагностичну значущість методу наративу. Це доводить, що адаптивність тісно пов'язана із здатністю людини інтегрувати свій життєвий досвід. Застосування означеної процедури забезпечує моніторинг ступеня адаптованості індивіда, а отже, й успішності процесу його соціалізації.

Висновки з даного дослідження дозволяють встановити перспективність розробок у напрямку вивчення дослідником розуміння та інтерпретації особистого досвіду людиною різного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська А.В. Категорія оповіді в культурній психології Джерома Брунера // Актуальні проблеми психології: Том 2. Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 52-62.
2. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // Вопросы философии – 2000. – №3. – С. 29-42.
3. Выготский Л.С. Психология. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
4. Зарецька О.А. Семиотический подход к проблеме понимания и интерпретации личного опыта // Актуальні проблеми психології. – Т. 2. – Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2001. – Вип. 1. – С. 40-51.
5. Калмыкова Е.С., Мергентайлер Э. Нарратив в психотерапии: Рассказы пациентов о личной истории // Психологический журнал. – Том 19. – №5, 1998. – С. 97-103.

6. Калмыкова Е.С., Чеснова И.Г. Анализ нарративов пациента: ССРТ и дискурс-анализ // Московский психотерапевтический журнал. – 1996. – №2. – С. 176-200.
7. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
8. Костюк Г.С. Про психологію розуміння // Питання педагогічної психології: Наукові записки. – Т. II. – К.: Радянська школа, 1950. – С. 7-57.
9. Максименко С.Д. Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии). – М.: Рефлбук, К.: Ваклер, 2000. – 320 с.
10. Максименко С.Д. Проблеми прогнозування психічного розвитку дитини // Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25-27 листопада 2002. – К.: Міленіум, 2002. – С. 3-29.
11. Максимова Н.Ю., Милютин Е.Л. Курс лекцій по детской патопсихологии: Учебное пособие. -Ростов н/Д.: Феникс, 2000. – 576 с.
12. Максимова Н.Ю., Милютин К.Л. Як порозумітись зі своїми дітьми (Конфліктологія для батьків): Методичні розробки. – К., 2004. – 220 с.
13. Назарук О.М. Вікові аспекти розуміння особистого досвіду // Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Міленіум, 2004. – С. 217-237.
14. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.Г. Горностаєва, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
15. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: Речь, 2001. – 350 с.
16. Соколова В.Н., Юзефович Г.Я. Отцы и дети в меняющемся мире: Кн. для учителей и родителей. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
17. Фридман Д., Комбс Дж. Конструирование иных реальностей. – М.: Класс, 2001. – 362 с.
18. Чепелева Н.В. Нарратив как средство интерпретации личного опыта. // Психологія на перетині тисячоліть. Зб. наук. праць. – К.: ДОК-К, 1998. – Т. III. – С. 484-491.
19. Чепелева Н.В. Нарратив как средство интерпретации личного опыта. // Психологія на перетині тисячоліть. Зб. наук. праць. – К.: ДОК-К, 1998. – Т. III. – С. 484-491.
20. Чепелева Н.В. Зміст поняття життєвої ситуації // Основи практичної психології. – К.: Либідь, 1999. – С. 112-119.

21. Crossley M.L. Introducing narrative psychology. Self, trauma and the construction of meaning. – Philadelphia, Open university press, 2000.
22. Gerhardt J., Stinson Ch. The nature of therapeutic discourse: Accounts of the self // J. of Narrative and Life History. 1994. V. 4. P. 151-191.
23. Ludwig O. Berichten und Erzaehlen. Variationen eines Musters / Hg. K. Ehlich. 1984. S. 38-54.
24. Polanyi L. Telling the American story: A structural and cultural work. N.Y.: Basic Books, 1989.
25. Quasthoff U.M. Erzaehlen in Gesprächen. Tuebingen: Narr, 1980.
26. Rehbein J. Beschreiben, Berichten und Erzaehlen / Hg. K. Ehlich. 1984. S. 67-124.